

devoted much of his time to research of the interrelations between the teachers and the students. As a prominent representative of communicative pedagogy Thomas Gordon wrote many books and articles concerning interpersonal communication about leadership, discipline, counseling, parenting, conflict resolution and democratic decision-making.

The professional self-concept of a teacher in a retrospective of creative heritage of Thomas Gordon is analyzed and described. The activity of Thomas Gordon is studied. Special attention is devoted to the professional I-conception of a teacher in the retrospective of creative heritage of Thomas Gordon. The information about his life is given briefly.

Today, Thomas Gordon is widely recognized thanks to his own teaching methods of effective communication and conflict resolution for parents, teachers, leaders.

According to Thomas Gordon's point of view, human qualities, such as tolerance, ability to sympathize, capacity to neutralize negative behavior of the pupils, capacity to teach the pupils to solve their problems independently, should be owned by a teacher and are emphasized in the article.

Key words: *Thomas Gordon, creative heritage, I-conception, pedagogical failure, tolerance, communicability.*

УДК 37(09)(477.52)Ступак

О. В. Похилько

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Ю. П. СТУПАК ЯК ДОСЛІДНИК ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Стаття присвячена дослідницькій діяльності Юрія Петровича Ступака, зокрема його внеску у вивчення педагогічних поглядів Кобзаря. Здійснено історико-педагогічний аналіз наукових розвідок сумського вченого, у яких він звертається до поетичних і прозових творів Т. Г. Шевченка, а також його «Букваря южнорусского». Обґрунтовується зацікавленість українського класика питаннями навчання й виховання дітей. Стверджується думка про подальше активне вживання та змістове розширення поняття «народна педагогіка» в педагогічних працях Ю. П. Ступака. Звертається увага на спостереження дослідника щодо важливої ролі фольклору у вихованні підростаючої молоді.

Ключові слова: *Юрій Петрович Ступак, педагогічні погляди, Тарас Григорович Шевченко, «Букварь южнорусский», народна педагогіка, фольклор.*

Постановка проблеми. Останні десятиріччя ознаменувалися для нашої країни поверненням до сторінок української історії, до всього того, з чого й складається феномен національного життя, думок і сподівань народу, його культури та науки. Сотні імен наших співвітчизників, чия спадщина до певного часу замовчувалась або залишалася мало вивченою, були повернуті із забуття, інші – доповнені та збагачені новими знахідками, переосмислені під іншим кутом зору.

Серед них гідне місце належить сумському вченому *Юрію Петровичу Ступаку*, чия діяльність певною мірою сприяла становленню та розвитку національної системи освіти й виховання, автору численних (приблизно 320) наукових праць, публіцистичних і літературних творів, рецензій тощо.

Одним із провідних векторів його наукових інтересів була творча спадщина великого Кобзаря. Серед багатожанрових і різноманітних за тематикою творів Т. Г. Шевченка слід виокремити ті, які найбільш яскраво репрезентують його педагогічні погляди та мають багатий виховний потенціал, спрямований на плекання національної гідності, поваги до своєї Батьківщини, її історії, стверджують високі моральні якості українського народу. У своїх шевченкознавчих працях Ю. П. Ступак наголошує на великій пізнавальній і виховній ролі фольклору, до якого постійно звертався український митець. Дослідження педагогічних поглядів Кобзаря є цінними для сучасної історії педагогіки. Вони дають змогу глибше зрозуміти закономірності розвитку народної педагогіки, досягнути ту роль, яку відігравав Т. Г. Шевченко у становленні національної української школи.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти історико-педагогічної спадщини Ю. П. Ступака були предметом розгляду в працях О. Білецького (1957), О. Дзевєріна (1957), І. Березовського (1968), П. Охріменка (1969). Праці вченого рекомендуються в програмах із дитячої літератури для педінститутів (1961, 1964), у книзі «Советская историко-педагогическая литература» (1960), Українській Радянській Енциклопедії. Натомість не приділено належної уваги його освітній діяльності, цінні відомості про яку містяться в архівних джерелах.

В останні роки сама постать Ю. П. Ступака, передусім, його літературознавчі та фольклористичні праці стали привертати увагу дослідників [1]. Натомість суто педагогічний вектор у його багатоаспектній спадщині, дослідження педагогічних ідей у творчості тих чи інших письменників, зокрема Т. Г. Шевченка, ще й досі не стали предметом вивчення сучасних дослідників.

Мета статті – здійснити історико-педагогічний аналіз шевченкознавчих праць Ю. П. Ступака, виявити й обґрунтувати їх науково-педагогічний потенціал.

Виклад основного матеріалу. Аналіз педагогічної спадщини Ю. П. Ступака засвідчив, що значну увагу він приділяв проблемам виховання засобами літератури. Предметом його зацікавлень були питання як дошкільного виховання в сім'ї, так і протягом усього навчання дітей у школі. Його перші розвідки здебільшого мали суто літературознавчий характер. У них висвітлювалися питання, пов'язані з життям і творчістю видатних українських, білоруських і російських письменників. Серед них І. Франко, П. Мирний, М. Коцюбинський, П. Грабовський, Леся Українка, П. Панч, І. Нехода, О. Донченко, П. Тичина, П. Глібов, В. Короленко, М. Лермонтов, Л. Толстой, М. Горький, Янка Купала, Я. Колас, Петрусь Бровка та ін. У численних працях сумського науковця міститься не тільки критичний аналіз творів. Привертає увагу думка автора про педагогічний потенціал, який несе в собі художня література взагалі.

Пильну увагу Ю. П. Ступак приділяє Т. Г. Шевченку, справедливо вважаючи його провідником народної педагогіки. Як відомо, письменник не залишив спеціальних, суто педагогічних праць, але його проза й поезія, щоденники й епістолярій насичені думками, міркуваннями, порадами щодо освіти та виховання української молоді.

Згадки про шевченківські педагогічні ідеї знаходимо в розвідках Ю. П. Ступака, які не мають, на перший погляд, прямого відношення до Кобзаря. Так, у статті «Фольклор і педагогіка» він згадує Т. Г. Шевченка для підтвердження тези про поцінування класиками народної педагогіки: «Т. Г. Шевченко в листі до Варфоломея Шевченка від 7 грудня 1859 року писав: «Мати, коли розумна та щира, то й діти вийдуть у люди, хоч попідтинню; а хоч одукована, та без розуму, без серця, то й діти виростуть, як те ледащо в шинку» [4, 135].

В описі матеріалів фонду Державного архіву Сумської області (ДАСО) знаходяться підтвердження стійкого інтересу до творчості великого Кобзаря, який у молодого дописувача виник ще в 30-ті роки минулого століття. Низка його статей («Щоденник Шевченка» (1939), «На могилі Шевченка» (1940), «Образ Шевченка» (рецензія на повість О. Ільченка «Петербурзька осінь») (1946), «Шевченко і слов'янство» (1948), «Шевченко й Герцен» (1951), «Шевченко в білоруській літературі» (1952), «Перебування Шевченка на Сумщині» (1956), «Фольклорні записи Т. Шевченка в нашому краї» (1960), «Буквар Т. Г. Шевченка» (стаття надрукована в січні 1962 року в усіх районних газетах України; написана на замовлення РАТАУ) (1962), «Фольклор у букварі Т. Г. Шевченка» (1962), «Використання Т. Г. Шевченком фольклору з навчально-виховною метою» (1963)) та ін. присвячені, як ми бачимо, різним питанням шевченкознавства. Але безперечною є часом імпліцитна, але впевнена думка дослідника про виховний потенціал надбань українського класика.

Остаточно ці спостереження знайшли втілення в невеликій за обсягом, але принциповій праці, яка має узагальнювальний характер, – «Т. Г. Шевченко й народна педагогіка». У ній Ю. П. Ступак уточнює своє тлумачення терміна «народна педагогіка», слушно зауважує, що він поряд із поняттями «народна музика», «народне мистецтво», «народна медицина» має право на існування й науковий вжиток [3, 85]. Ученого приваблюють думки Кобзаря щодо необхідності поєднувати досягнення наукової та народної педагогіки, шкільної освіти з народною системою виховання. Звернення Т. Г. Шевченка до тогочасної народної педагогіки Ю. П. Ступак вважає видатним досягненням у розвитку освітньої справи. Саме сила народної педагогіки, сила народності могла б оздоровити тогочасну шкільну систему освіти, спотворену існуючими порядками. Окрему увагу звертає сумський науковець на виховну роль усної народної творчості, до якої постійно звертався Кобзар. Багатий виховний матеріал

містять, зокрема, думи, приказки та прислів'я. «Саме вони вчать єдності між словом і ділом, кличуть до активності... викривають індивідуалізм, лицемірство, байдужість до людини. Художня довершеність цих творів, їх емоційна сила також має неабияке педагогічне значення» [3, 88]. Фахівець із класичної української літератури, фольклорист і педагог, Юрій Петрович упевнено доводить дієвість і актуальність педагогічних поглядів Т. Г. Шевченка, який протягом усього свого недовгого творчого життя наполегливо пропагував кращі досягнення народної педагогіки, користувався її надбаннями тоді, коли писав свої різноманітні твори. Т. Г. Шевченка як громадянина й патріота не могли не хвилювати проблеми української школи, він дуже добре знав, у якому становищі перебувала народна освіта.

На тлі окремих шевченківських творів різних жанрів (повість «Близнецы», «Прогулка с удовольствием и не без морали», поеми «Гайдамаки», «Наймичка», «Княгиня», низка поезій) Ю. П. Ступак демонструє педагогічні погляди письменника, його міркування про благодіючий вплив народної педагогіки. Саме Кобзар доповнив і творчо розвинув педагогічні ідеї Г. С. Сковороди, які значно вплинули на формування педагогічної думки в Україні. Таку високу оцінку дає вчений педагогічному доробку Т. Г. Шевченка.

Наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХХ століття Ю. П. Ступак відходить у своїх працях від ідеологізації постаті Т. Г. Шевченка та виступає «з набагато оригінальнішим і свіжим матеріалом» [1, 240], пов'язаним із місцевим краєзнавчим аспектом («Перебування Т. Г. Шевченка на Сумщині» (1956), «Фольклорні записи Т. Шевченка в нашому краї» (1961) тощо).

Також у цей час виходить кілька статей ученого, присвячених аналізу «Букваря южнорусского» («Буквар Т. Г. Шевченка» (1961), «Фольклор у «Букварі» Т. Г. Шевченка» (1962), «Фольклор у «Букваре южнорусском» Т. Г. Шевченка» (1962), «Використання Т. Г. Шевченком народної творчості з навчально-виховною метою (Фольклор у «Букварі» Т. Г. Шевченка)» (1963), «Т. Г. Шевченко і народна педагогіка» (1964)). Така підвищена увага до «Букваря» цілком зрозуміла. Ця невелика Шевченкова книжка мовби додає останній штрих до постаті письменника-патріота.

В останні роки свого життя Т. Г. Шевченко намагався бути корисним рідній школі. Він радісно зустрів звістку про відкриття в Україні недільних шкіл і для них написав «Букварь южнорусский» (СПб., 1861), який займав одне з провідних місць в історії освіти й культури України. «Букварь южнорусский» має такі розділи: азбука, склади, цифри, лічба, текстовий матеріал, на якому вчать читати. Його справедливо можна вважати новаторським, бо він значно відрізняється від букварів того часу (Шейковського, Гаццука, Золотова), що націлювали дітей на вивчення незрозумілих складів, назв, букв, і заохочує учнів до свідомого читання,

осмислення прочитаного. У букварі були й фольклорні твори: приказки та прислів'я, народні думи, на яких Т. Г. Шевченко прагнув формувати душі юних співвітчизників.

У зазначених статтях Ю. П. Ступак наголошував: «Весь зміст «Букваря» свідчить про те, що упорядник дбав не лише про високу якість навчального матеріалу, який дав би учням певні знання, сприяв розвиткові їх пам'яті, вмінню читати, писати й рахувати. У центрі уваги Шевченка були завдання виховного характеру. Твори, вміщені в книзі, примушували замислюватися над тим, що «добре й що погано», яким слід бути і т. д.» [5, 92]. Автор аналізує поданий Т. Г. Шевченком фольклорний матеріал – думи та приказки – і зазначає, що «звернення до фольклору в навчальній роботі розкривало перед учнями багатство й красу рідної мови, давало їм зразки соковитого народного слова» [5, 94]. Статті містять не лише літературознавчий аспект, а й педагогічний, учений розглядає «Буквар» крізь призму народної педагогіки, яку «Т. Г. Шевченко протягом усього свого недовгого творчого життя наполегливо пропагував... користувався її надбаннями тоді, коли писав свої твори» [3, 86].

Ю. П. Ступак розглядає «Букварь южнорусский», передусім, як підручник із потужним яскраво виховним підґрунтям, підкреслюючи велике педагогічне значення, яке письменник надавав народній творчості. Зразкам фольклору в «Букварі» відведено майже половину книжки, включає сюди Т. Г. Шевченко й окремі уривки з власних творів.

Учений прискіпливо аналізує майже кожну сторінку шевченківського тексту й доходить висновку, що при всій «різноманітності навчального матеріалу «Букваря» впадає в око спрямованість його на виховання учнів у дусі демократичних і гуманістичних ідей» [5, 92].

У статті звертається увагу на те, які фольклорні жанри активує Т. Г. Шевченко у своєму підручнику. Це «Дума про пирятинського поповича Олексія» та «Дума про Марусю Богуславку». Ці твори, вважає дослідник, Т. Г. Шевченко обрав як важливі з виховного погляду. Перша дума вчить благородству, гуманізму, друга акцентує увагу на вихованні патріотизму, «при цьому для поета неабияке значення мало й те, що подібний героїчний вчинок зробила жінка» [5, 93].

Ю. П. Ступак також виокремлює у «Букварі» такі фольклорні жанри, як приказки та прислів'я. Він нараховує 13 зразків творів цих жанрів, розподіляє їх за змістом і доходить висновку, що «така різноманітність тематики вміщених приказок давала можливість під час навчання за «Букварем» проводити бесіди виховного характеру, пов'язувати розгляд приказок із роздумами над життям і тогочасною дійсністю» [5, 94].

До речі зауважимо, що зацікавленість ученого проблемами дитячого читання, історії дитячої літератури та її сьогодення притаманна всьому його творчому шляху. Ю. П. Ступаку належить велика кількість статей із

промовистими назвами: «Леся Українка і дитяча література», «Глібов і дитяча література», «Коцюбинський і діти», «Іван Франко і діти».

Саме «дитячий» вектор «Букваря» спонукав ученого до більш глибокого дослідження зв'язку Шевченка з дитячою літературою. Наслідком цих напрацювань стали розділи про поета, підготовлені до колективних посібників «Українська дитяча література» (К., 1963) та «Дитяча література» (К., 1967). Автор знову повертається до «Букваря», окреслює кілька тем і циклів у творчості Т. Г. Шевченка (вірші автобіографічного характеру, пейзажна лірика, відповідні уривки з прозових творів). Заключна сентенція – «саме з поезій Шевченка починається на Україні реалістична художня література для дітей» [2, 70] – у даному випадку стосується конкретного розділу, але ширше – усієї шевченківської спадщини.

Висновки. Історико-педагогічний аналіз творчості Ю. П. Ступака – краєзнавця, літературознавця, фольклориста, культуролога, педагога, дозволяє дійти висновку про особливе місце, що посідають у ній педагогічні погляди Т. Г. Шевченка. У цілій низці своїх розвідок, які включають у себе рецензії, публіцистичні та наукові статті в газетах і журналах, окремі розділи в підручниках Юрій Петрович звертається до художніх творів Кобзаря різних жанрів, у яких вочевидь присутні педагогічні роздуми, висновки, побажання з приводу виховання дітей у сім'ї, ролі батьків, передусім, матері, рідного слова.

Уповні педагогічні погляди Т. Г. Шевченка розкрились у його «Букварі южнорусському» – спеціальному підручнику для недільних шкіл, на які Т. Г. Шевченко покладав великі надії, пов'язані з поширенням освіти серед трудящих. Ю. П. Ступак акцентує увагу на педагогічних новаціях Т. Г. Шевченка, вбачає це в заохочуванні учнів до свідомого читання, розумінні ними кінцевих наслідків навчання.

Учений детально опрацьовує підручник Т. Г. Шевченка й доходить висновку про його педагогічну спрямованість, яка значною мірою досягається завдяки широкому залученню фольклорних творів, зокрема дум, прислів'їв і приказок.

Логічним і послідовним було звернення вченого у своїх подальших працях до постаті Т. Г. Шевченка як провідника передових педагогічних ідей. В авторських розділах колективних посібників «Українська дитяча література» і «Дитяча література» він знову апелює до літературної творчості Т. Г. Шевченка та його «Букваря».

Питання, яке розглядається у цій статті, має наукову перспективу. Доцільно дослідити зв'язок фольклористичних і шевченкознавчих праць Ю. П. Ступака з точки зору реалізації в них педагогічних поглядів Кобзаря.

ЛІТЕРАТУРА

1. П'ятаченко С. В. Шевченкознавчі і фольклористичні праці Ю. П. Ступака / С. В. П'ятаченко // Філологічні науки : зб. наук. праць. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2009. – С. 237–243.

2. Ступак Ю. П. Т. Г. Шевченко / Ю. П. Ступак // Білецький Д. М. Українська дитяча література / Д. М. Білецький, Ю. П. Ступак. – К. : Радянська школа, 1963. – С. 60–70.
3. Ступак Ю. П. Т. Г. Шевченко і народна педагогіка / Ю. П. Ступак // Народна творчість та етнографія. – 1964. – № 2. – С. 85–88.
4. Ступак Ю. П. Фольклор і педагогіка / Ю. П. Ступак // Народна творчість та етнографія. – 1960. – № 3. – С. 135–144.
5. Ступак Ю. П. Фольклор у «Букваре южнорусском» Т. Г. Шевченка / Ю. П. Ступак // Народна творчість та етнографія. – 1962. – № 4. – С. 91–95.

РЕЗЮМЕ

Похилько Е. В. Ю. П. Ступак как исследователь педагогических взглядов Т. Г. Шевченко.

Статья посвящена образовательной деятельности Ю. П. Ступака, в частности, его вкладу в изучение педагогических взглядов Т. Г. Шевченко. Проанализированы работы сумского учёного, в которых он обращается к поэтическим и прозаическим произведениям, а также «Букварю» Кобзаря. Обосновывается насыщенность шевченковского творческого наследия вопросами обучения и воспитания украинских детей. Утверждается мысль о дальнейшем активном употреблении и смысловом расширении понятия «народная педагогика» в педагогических трудах Ю. П. Ступака. Обращается внимание на наблюдения исследователя о ведущей роли фольклора в воспитании подрастающей молодёжи.

Ключевые слова: Юрий Петрович Ступак, педагогические взгляды, Тарас Григорьевич Шевченко, «Букварь южнорусский», народная педагогика, фольклор.

SUMMARY

Pohylko O. Y. Stupak as a Researcher of T. G. Shevchenko Educational Views.

The article focuses on the research activity of Yuriy Petrovych Stupak, precisely on his contribution to the study of educational views of Kobzar.

Among multidisciplinary and versatile works of Shevchenko it is necessary to single out those that most vividly represent his pedagogical views and have rich educational potential, aimed at fostering national dignity, respect for one's homeland and its history and portray high moral character of the Ukrainian people.

In his works Y.P. Stupak emphasizes a great informative and educational role of folklore, which was in the highlight of the Ukrainian artist. The analysis of pedagogical views of Kobzar is valuable to modern history of pedagogy. It allows to understand the regularities of traditional pedagogy, to comprehend the role played by T. G. Shevchenko in the formation of the Ukrainian national school.

The purpose of the article is to make historical and pedagogical analysis of Y. P. Stupak's works devoted to T. G. Shevchenko studies, to identify and determine their scientific and educational potential.

The analysis of Y. P. Stupak pedagogical heritage has proved that he paid much attention to the problems of education by means of literature, identifying T. G. Shevchenko as a conductor of folk pedagogy. The writer did not leave pedagogical works, but his prose and poetry, diaries and epistolary were full of ideas, thoughts, pieces of advice on education and upbringing of Ukrainian youth.

In the description of fund material of the State Archives of Sumy region (SASR) there is evidence of unflagging interest to the works of great Kobzar. Several of his articles are devoted to various issues of T. G. Shevchenko studies.

Finally, these observations were embodied in the work that has generalized nature – «T.G. Shevchenko and folk pedagogy». Y. P. Stupak specifies his interpretation of the notion «folk education» and states that this notion along with the notions «folk music», «folk art», «folk

medicine» has a right for scientific use. The scientist is attracted by Kobzar's ideas to combine achievements of scientific and folk pedagogy, school education and folk system of education.

The article provides the historical and pedagogical analysis of scientific studies of Sumy researcher, where he refers to T. G. Shevchenko poetry and prose and his «South-Russian Primer». It determines the interest of the Ukrainian classic to the issues of children's education and upbringing. The article focuses on further use and meaningful extension of the notion «folk education» in pedagogical works of Y.P. Stupak. Attention is also drawn to the important role of folklore in educating youth.

Key words: *Yuriy Petrovych Stupak, pedagogical views, Taras Grygorovych Shevchenko, «South-Russian Primer», folk pedagogy, folklore.*

УДК 377(09)(477.52)«196»

О. В. Шипарьова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

СТАН ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ В 60-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано стан підготовки робітничих кадрів у закладах професійно-технічної освіти Сумщини в 1960-х роках. Акцентовано увагу на позитивних зрушеннях у розвитку мережі професійно-технічних навчальних закладів, збільшенні контингенту учнів, підготовці кваліфікованих робітників. Також звернено увагу на недоліки: недостатню матеріально-технічну базу навчально-виховного та виробничого процесу, проблеми в забезпеченні житлово-побутових умов для учнів і викладачів. Розкрито роль базових підприємств у поліпшенні навчання, проживання, а також проходження виробничої практики учнів професійно-технічних училищ.

Ключові слова: *професійно-технічна освіта, професійно-технічні училища, сільські професійно-технічні училища, міські професійно-технічні училища, технічні училища, кваліфікований робітник, механізатор сільського господарства, базові підприємства, мережа професійно-технічних навчальних закладів.*

Постановка проблеми. Професійно-технічна освіта України пройшла тривалий шлях розвитку. За цей час докорінно змінювалися навчальні заклади, нормативно-правова база, яка регламентувала їх роботу, підходи до підготовки кваліфікованих робітників. На сучасному етапі реформування важливо всебічно дослідити особливості розвитку системи професійно-технічної освіти в кожний період, урахувавши регіональний аспект розвитку професійно-технічних навчальних закладів. Північно-Східний економічний район України представляє собою цілісну систему розвитку господарства, освіти й культури, кожна складова якого впливає та зумовлює розвиток іншої. Північно-Східна Україна охоплює Сумську, Полтавську та Харківську області. Недостатнє вивчення особливостей розвитку професійно-технічної освіти даного регіону зумовило вибір теми дослідження, зокрема аналізу стану підготовки кваліфікованих робітників Сумської області в 1960-х роках.